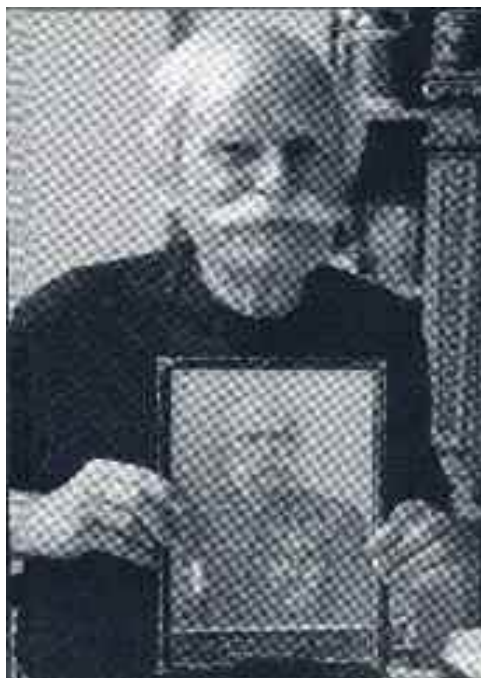

Adolf Born a *Vidám út az életem át* című könyvének bemutatóján

Adolf Born az osztrák-magyar hadsereg tiszti egyenruhájában a Ve film *Genusban*, 1996

Adolf Born Ferenc József fényképével

G. Kovács László

KERESZTÜL-KASUL EGY KÜLÖNÖS ÉLETEN

ADOLF BORN VALLOMÁSAI TÜKRÉBEN

Az elmúlt fél évszázad egyik legkiemelkedőbb cseh képzőművészeivel, a könyvillusztráció világhírű meseterével, *Adolf Born*nal (1930–2016) készült beszélgetőkönyv a napjainkban egyre népszerűbb „műfaj” legsikerültebb darabjai közé tartozik. A beszélgetésekre 2011 tavaszán és nyarán az idős mester műtermében került sor, ahol a költőként, prózaíróként, műfordítóként és képzőművészeti témájú írások szerzőjeként is ismert *Jiří Žák* (1946) egy pillanatra sem lép ki a kérdező – ha úgy tetszik, a másodhegedűs – szerepéből. Került minden bulvárízű, sekélyes kérdést, s nagyszerű alkalmat ad történelmi időket megélt „interjúalanyának”, hogy pályáját felidézze és a különböző műfajokkal kapcsolatos fel fogását, hitvallását kifejtse, mindezen túl pedig azokról a korokról és rendszerekről is valljon, amelyekről oly sok tapasztalatot szerzett.

Adolf Bornról általában tudják, hogy azon csehek közé tartozott – s mi tagadás, nem voltak s nincsenek sokan –, akik nosztalgiával tekintettek az Osztrák-Magyar Monarchiára, a Habsburgok uralmának mérlegét pozitívnak látták; s a művész ezen túlmenően abban az értelemben is monarchista volt, hogy ezt az államformát találta a legvonzóbbnak, társadalmi szempontból legmegfelelőbbnek. A könyvből kiderül, hogy szinte már a születése is ennek az álláspontnak a képviseletére predesztinálta: a cseh-osztrák határvidéken fekvő České Velenicében látta meg a napvilágot, s Ausztriában éppúgy éltek rokonai, mint Csehországban. Számunkra különösképpen érdekes, hogy Bornnak magyar gyökerei is voltak: „*A vicc az, hogy az anyai nagymamám magyar volt, Győrből származott, és főzni ment Bécsbe, ahol elcsavarta nagyapám fejét...*” – mondja Born, akiről a későbbiek folyamán megtudjuk, hogy többször is járt Magyarországon, kapcsolatban állt magyar művészkollégákkal (akikkel

a Monarchia igazi örököséiként és híveiként németül beszélgetett), izgatottan és együttérzően figyelte az 1956-os „magyar felkelés” híreit, viszont arra a kérdésre, hogy Ausztria-Magyarország rajongójaként Magyarország is lenyűgözte-e, visszafogottan válaszolt: „*Csak bizonyos mértékig. Voltam ott néhányszor, de nem találtam meg ott azt, ami azonnal elvarázsolt volna, mint Törökország vagy Görögország.*” (A művész az említett két ország s mindegyiknél Törökország, a török kultúra és múlt csodálója volt, s ez a tény hangsúlyos szerepet kapott a beszélgetés folyamán). Jóllehet Born tizenkét évvel a Monarchia felbomlása után született, mégis azt vallotta, hogy „*Ausztria-Magyarország szellemisége változatlanul bennem marad.*” A Habsburgok birodalma többek között etnikai és kulturális sokszínűségével nyugtázta le, s hogy jó néhány, a történelmi fejlődés lehetséges útjai fölött eltöprengő emberhez hasonlóan ő is úgy vélte: ha a Monarchia nem hull szét az első világháború végnapjaiban, más irányt is vehetett volna a történelem: „*Ha Ausztria-Magyarország megmaradt volna, ki tudja, sor került volna-e a második világháborúra, s hogy Hitlernek lett volna-e egyáltalán esélye.*” Mindezek után nem meglepő, hogy a művész, aki hívő katolikus volt, II. János Pál pápa mellett Habsburg Ottót tartotta „*Európa legfontosabb emberének.*”

Amennyire jelentős hangsúlyt kap a könyvben a múlt egyik-másik dimenziója, olyannyira hiányzik belőle az aktuálpolitika. „*A politika hidegen hagy, egyáltalán nem érdeklődöm iránta*” – jelenti ki Born, s az olvasó, akár helyesli ezt az álláspontot, akár nem, valójában csak örülhet annak, hogy a kérdések és válaszok óriási többsége a művészet világához kötődik. A művész szélesesen áradó mesélőkedvvel idézi fel pályája különböző állomásait, élete meghatározó találkozásait, azokat a szellemi, képzőművészeti

Tajvan, 2003

Egy görögországi étteremben
František Dvořákkal és Miloš
Macourekkel

A műteremben

Norvégiában, 1990

Isztambulban, 2008

Az általa illusztrált Grimm-könyvvel

Adolf Born:
Sigmund Freud
saját álmát elemzi;
litográfia, 2000

Adolf Born:
III. Szelim szultán repülése,
akvarell, 2007

Adolf Born: *A hárem táncosai*, pasztell, 2010

impulzusokat, amelyek kialakították szemléletmódját és stílusát. Kiderül, hogy bár képzőművészeti akadémiai végzettséget (és az iparművészeti főiskolán is tanult), a búcsúk forgatagában felbukkanó képeket tekintette „igazi akadémijának”, s a cirkusz világa is rendkívüli hatást gyakorolt rá. Valamint a gyerekkorában kezébe került, képeket is tartalmazó könyvek, amelyek elindították az illusztrátorrá válás útján: „... emlékszem, hogy tíz éves lehettem, amikor a könyvből mindig kiválasztottam valamilyen illusztrációt, aztán megfestettem úgy, ahogy én csináltam volna”. A könyvek ösztönző hatása sorsdöntőnek bizonyult: Adolf Born, jóllehet művészi munkájának minden területén maradandót alkotott, a legtöbb embernek mindenekelőtt páratlanul leleményes, csodálatos humorú, Defoe, Dumas, La Fontaine, Morgenstern, Poe és más kiváló szerzők műveit új dimenzióval gazdagító illusztrátorként jut eszébe. A leleményesség, a humor s a határtalan képzelőerő teremtő hatalma munkássága egészére jellemző, és Jiří Žák nagyon jó arányérzékkel valamennyi műfajnak kellő figyelmet szentel, melyekben Born letette névjegyét. Márpedig, mint a könyv is tanúsítja, különösképpen sokoldalú művész volt, aki nélkül lehetetlen megírni a cseh bábfilm, az animációs film, a grafika és a festészet történetét, s aki páratlan mesterségbeli tudással aknáztatta ki az akvarellben, könyvnyomatban, rézkarcban, jelmeztervezésben, karikatúrában, pasztellben, stb. rejülő lehetőségeket. Világszemléletéről, művészi kredójáról vallva ő maga is hangsúlyozta a humor meghatározó szerepét, megjegyezve, hogy „nem csinálhatok olyasmit, ami a tragédiával határos. Az nem az én területem, másokra hagyom.” Born más nemzeteknél – például a törököknél – és saját népében is a humorérzék tartja különösen értékes tulajdonságnak. „A cseheknek rendkívüli humorérzékük van. (...) Ez a humorérzék rokonszenves a csehekben.” – jegyzi meg egy alkalommal, s észrevétele messzemenően rávall. Mint ahogy az is, ahogy jeles kortársairól vagy a korábbi nemzedékek művészeiről beszél: senkiről se mond rosszat, senkinek a teljesítményét nem kicsinyli le, senkit nem akar a piederasztól ledönteni. Akik hatással voltak rá – mindenekelőtt Paul Klee és Joan Miró –, vagy akiket különösen sokra becsült

– többek között George Grosz, Salvador Dalí, a csehek közül Josef Čapeket, František Tichý, Jan Zrzavý, Kamil Lhotákot – azokról kevés szóval is olyan meggyőzően mondta el, miért érdemelnek tiszteletet, hogy úgy érezzük, ellenvéleménynek nincs is helye. Pedig Born sosem valamiféle megfellebbezhetetlen igazságok prófétájaként szólalt meg, csak olyan emberként, aki meghittten ismerős a művészet világában.

Ez a világ azonban sosem jelentett számára elefántcsonttoronyt vagy valamilyen exkluzív, zárt klubot. S nemcsak azért, mert munkásságával – elsősorban a könyvillusztrációkkal és az animációs filmekkel – a lehető legnépesebb publikumot kívánta szolgálni, hanem azért is, mert mindig pontosan tisztában volt vele, milyen idők járnak, s mihez nem adhatja a nevét. A szellem, a művészet embereként elvetette a szocialista rendszer által olyannyira dicsőített forradalmat, amely „mindig csak pusztulást hoz és szerencsétlenséget”, s a „megszépítő messzeségből” visszapillantva sem érzett nosztalgját a rendszer iránt, melyben élete nagy részét leélte, s melyről 2011-ben is ezt szögezte le: „Borzalmas és nagyon kegyetlen rezsim volt.”

A beszélgetések során az a kérdés is óhatatlanul felmerült, hogy minek köszönhetően válhat valaki hiteles művészé, aki képes kivívni a közönség érdeklődését. Born olyan tényezőre hívta fel a figyelmet, amely fölötte áll a képzettségnek, a mesterségbeli tudásnak – arra, hogy a művészi ambíciókat tápláló ember „sohasem kelti fel a publikum érdeklődését, ha nem teremti meg saját világát. S tulajdonképpen ez a legfőbb: hogy a festő vagy általában a művész teremtsen meg a maga megismételhetetlen világát...”

Ennek a parancsolatnak Adolf Born tökéletesen eleget tett: lenyűgöző univerzumot alkotott, melybe belépve a csodák és a mesék birodalmába jutunk. S a fentiekben ismertetett beszélgetőkönyvvel egy izgalmas és szórakoztató, a mester életét, pályáját dokumentáló fényképekkel, valamint műveinek reprodukciójával színesített útikalauz is kaptunk ehhez a birodalomhoz.

(Jiří Žák / Adolf Born: *Veselá cesta životem*. (Vidám út az életem át). Prága, 2011. Vyšehrad Kiadó)